

Kitap İncelemesi | Book Review

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

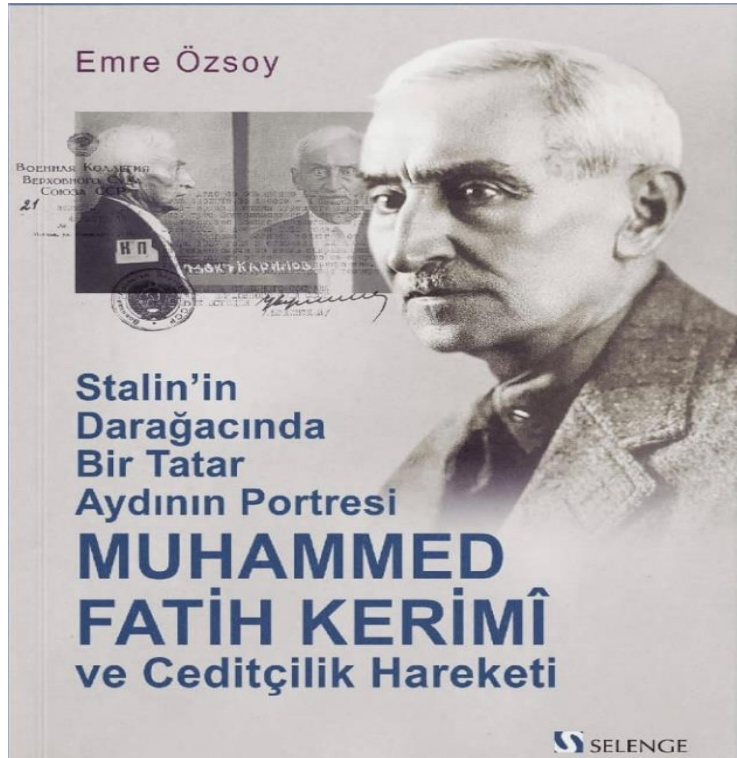
Makale Geliş | Received: 07.04.2024

Makale Kabul | Accepted: 03.06.2024

Atıf | Cite as: Kevser Seven, “Stalin’in Darağacında Bir Tatar Aydının Portresi Muhammed Fatih Kerimi ve Ceditçilik Hareketi (Kitap İncelemesi)”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), Haziran 2024, s. 77-80.

Emre Özsoy, *Stalin’in Darağacında Bir Tatar Aydının Portresi Muhammed Fatih Kerimi ve Ceditçilik Hareketi*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2023, 432., ISBN: 9786256967106.

Kevser SEVEN*

İdil-Ural bölgesinde Türk-Tatar yenileşme hareketinin önemli temsilcilerinden olan Muhammed Fatih Kerimi, İstanbul’da eğitim almış ve fikir dünyası bu çevrede şekillenmiştir. Eğitimden sonra Rusya’ya dönen Kerimi, Rusya’da bulunduğu süre zarfında Türkiye ile ilgilenmeye devam etmiştir. Ceditçi hareketinin önemli isimlerinden olan Kerimi, çalışmalarında modernleşme kaygısı gütmüş ve milletin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Türk ve İslam dünyasının geri kalmışlıktan kurtarmak için fikirler üretip çözüm yolları aramıştır. Oluşturduğu güçlü bağlara rağmen, Türkiye’de Yusuf Akçura,

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, kvsrarisut@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6765-0153.

Ayaz İshaki gibi Ceditçi Tatar aydınları kadar tanınmamıştır. Bunun en önemli sebebi Kerimi'nin Sovyet döneminde diğer aydınlar gibi Türkiye'ye gelmeyip orada kalması olabilir. Kerimi'nin Türkiye Türkçesine aktarılmış bazı kitapları bulunmakla birlikte tüm yönleriyle ele alınması bu eserde gerçekleşmiştir.

Emre Özsoy¹ tarafından kaleme alınan, “*Stalin'in Darağacında Bir Tatar Aydınının Portresi Muhammed Fatih Kerimi ve Ceditçilik Hareketi*” isimli çalışma aynı zaman da kapsamlı bir doktora tez çalışmasıdır. 2021 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde hazırlanan doktora tezi, 2023 yılında kitap olarak okuyucuya sunulmuştur.

Eser; her bölüm kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak altı ana bölüm, sonuç, Muhammed Fatih Kerimi'nin çalışmaları, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Elimizdeki eser hacimli olmasının yanı sıra kaynak bakımından da oldukça zengindir. Yazar, Türkiye Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu arşivleri ile Tataristan Cumhuriyeti Milli Arşivi ve Kazan Federal Üniversitesi Kütüphanelerini ziyaret etmiş birinci el kaynakları yerinde görüp incelemiş ve eserde yer vermiştir. Ayrıca, eserde incelenen Ceditçi aydın Kerimi'nin tüm çalışmaları, o dönemin basını, ana kaynakları ve dönemde yapılan araştırma eserlere (Türkçe, Rusça, Tatarca, İngilizce) incelediğimiz çalışma da ulaşılabilmektedir.

Eserin “*Giriş*” kısmında Fatih Kerimi'yi de tanımamıza sebep olan Ceditçiliğin ne olduğu nasıl ortaya çıktığı ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Başlangıçta Ceditçi hareketin ilk temsilcilerine yer verilmiş, daha sonra önde gelen aydınlar incelenmiştir. Eserde, geniş bir yankı uyandıran Ceditçi hareketinin etkilendiği Mısır, Rusya, Osmanlı ve Batı bölgelerine değinilmesinin yanı sıra harekete muhalif olan Kadimciler grubundan da bahsedilmiştir. Böylece Ceditçi hareket bir bütün olarak ele alınmıştır. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerinden alınan görsellerle konu desteklenmiştir.

Eserin, “*Eğitim Hayatı, İlk Tecrübeler ve Entelektüel Gelişim (1870-1905)*” isimli birinci bölümünde; 1870-1905 yılları işlenmiş ve bu dönemde Ceditçi aydın Kerimi'nin eğitim hayatı, ilk tecrübeleri, seyahatleri ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Kırım'daki ilk öğretmenlik yılları, Avrupa seyahatleri, matbuat çalışmaları ve Kerimi'nin entelektüel gelişiminin kaynakları üzerinde durulmuştur. Daha sonrasında ise düşünce dünyasının gelişmesine katkı sağlayan önde gelen aydınlardan İsmail Gaspıralı, Ahmet Mithat Efendi ve Rusya Türklerine olan ilgisiyle bilinen Arminus Wambery ile olan yazışmalarına, tanışma hikayelerine ve hayatına olan etkilerine de değinilmiştir.

“*Hareketli Yıllar: Devrimler ve Siyasi Faaliyetler (1905-1917)*” isimli ikinci bölüm çalışmanın en uzun bölümüdür. Bu sebeple yazar iki kısımda incelemiştir. İlk kısım da 1905 Rus Devrimi öncesi Rusya Türklerinin durumu, devrimi nasıl karşıladıkları ile ilgili genel bir çerçeve oluşturmuştur. Kerimi'nin bu süreçte siyasi hayatındaki yükselişi, Duma seçimlerindeki faaliyetleri ve Müslüman İttifakı içerisindeki durumu da yine bu kısımda incelenmiştir. İkinci kısım olarak ise Rusya'da yeni bir dönemi başlatan 1917 Devrimi ile başlatılmış ve bu süreçte Müslüman Kongrelerinde bulunan Kerimi'nin

¹ Lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. Yüksek Lisansını, aynı üniversitede Genel Türk Tarihi, doktorasını ise Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda yaptı. 2018-2021 yılları arasında Tübitak tarafından sağlanan destekle Ufa, Orenburg, Kazan ve Moskova'da bilimsel araştırmalarda bulundu. XIX-XX. Yüzyıl Türk Dünyası modernleşme tarihi alanında çalışmalar yapan Özsoy, İdil-Ural Türklerinin sosyal-siyasi ve kültürel tarihleri üzerine odaklanmaktadır. Rusça, İngilizce ve Tatarca dillerini bilmektedir. Şu an da Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu Tarih Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

yaptığı çalışmalar ve etkisinden bahsedilmiştir. Ayrıca Ekim Devrimine kadar olan siyasi faaliyetleri ve Ekim Devrimine olan tavrı ve sosyalizme olan bakışı üzerinde durulmuştur.

Ele alınan çalışmanın üçüncü bölümünde “*Yenileşme Çabası: Sorunlar-Eleştiriler-Çözümler*” başlığı yer almaktadır. Fatih Kerimi Rusya Türklerinin geri kalma sebebi eğitim durumları kadın meselesi gibi birçok konuyla yakından ilgilenmiştir. Bu bölümde özellikle eğitim konusu üzerinde duran Kerimi, Rusya Müslümanları için büyük öneme sahip olan Orenburg Müslüman Cemiyeti’nin bütün faaliyetlerin de yer almış, Rusya Türklerinin eğitim ve siyasi hayatına katkı sağlamak için elinden geleni yapmıştır. Ayrıca bu bölümde Kerimi’nin vakıflar, eğitim kurumları ve cemiyetler üzerine yaptığı çalışmalara da yer verilmiştir.

“*Matbuat Alanında Bir Öncü*” isimli dördüncü bölümde ise Kerim’inin bir gazeteci olarak yükselişi üzerinde durulmuştur. Bir yandan Çarlık Hükümeti matbuatına bakışı ve uygulanan baskılara karşı duruşu diğer yandan da dönemin aydınlarıyla çekişmesi bu bölümde ele alınmıştır. Ayrıca Bakü, Kırım, Kazan merkezli olarak dergi, gazete ve takvim çalışmalarından da bahsedilmiştir. Özellikle Kerimi’nin baş muhabirliğini yaptığı Vakit Gazetesi üzerinde de durulmuştur. Muhabirlik döneminde önemli çalışmalara imza atan Kerimi’nin Türkiye ziyaretleri ve değerlendirmeleri ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

Beşinci bölümde ise “*Eserleri*” başlığı altında Kerimi’nin kaleme aldığı seyahatnameleri, hikayeleri, ilmi eserleri ve çeviri gibi çalışmalarının yer aldığı bir kısım ayrılmıştır. Ceditçi aydınlar içerisinde Kerimi’nin oldukça üretken ve çalışkan bir aydın olduğu bu bölümde de gözlemlenmektedir. Ceditçi okulları için yazdığı ders kitapları, yenileşmesi kaygısı güderek oluşturduğu hikayeler ve farklı diller de yaptığı çeviriler Ceditçi bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Bu bölümde yazar, Kerimi’nin hikayelerini, çevirilerini ve diğer çalışmalarını sınıflandırarak her bir çalışmayı birer paragrafta tanıtmaya çalışmıştır.

Yazar altıncı bölümde ise, “*Sona Doğru: Türkiye Casusu, Pantürkist Organizasyon Üyesi ve Devrim Düşmanı Bir Tatar*” isimli başlıkta ise Stalin dönemi ve Reprssiya gerçeği üzerinde durmuştur. Yazar, Kerimi’nin infazından önce kız kardeşi Zakire Hanımla olan son görüşmelerini de bu bölümde aktarmıştır. Ayrıca Kerimi’nin üzerine atılan suçlamalara eserde yer verirken tartışmaya açık varsayımlardan da bahsetmiştir.

Çalışmanın “*Sonuç*” kısmında yazar, ele aldığı çalışmasında ulaştığı sonuçlardan bahsederek düşüncelerine yer vermiştir. Kerimi’nin sanılanın aksine Rusya Türklerinin siyasi hayatında büyük bir yer edindiğini belirtirken düz bir eğitimci olmadığını pek çok kuruluşun içinde yer alarak eğitim alanında ilkleri gerçekleştiren bir isim olduğunu da söylemiştir. Ayrıca yazar bu kısımda Kerimi ve İsmail Bey Gaspıralı ile olan benzerlikleri üzerinde de durmuştur. Yazarın Kerimi’nin duygu ve düşüncelerini bu kısımda iyi bir şekilde analiz ettiği görülmektedir. Bu durum yazarın konuya olan hakimiyetini ve incelediği karakteri ne kadar iyi tanıdığını göstermektedir.

“*Muhammed Fatih Kerimi’nin Çalışmaları*” isimli başlıkta ise Fatih Kerimi’ye ait eserler çalışma bölümlerine göre ayrılmış, kaynak gösterilerek son kısımda okuyucunun bilgisine sunulmuştur.

Sonuç olarak incelenen eser biyografik bir araştırma olarak değerlendirilmemelidir, zira çalışma, bir aydının hayatına odaklanarak o dönemdeki Rusya Türklerinin sosyal ve siyasi yaşamını da detaylıca ele almaktadır. Bu sebeple, Rusya Türkleri hakkında araştırma yapacak olanlar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eserde kullanılan kaynaklar birinci elden alınmış olup, her cümlemin akademik yöntemlerle desteklenmesi, eserin öne çıkan özelliklerindedir. Dilin sade ve anlaşılır olmasının yanı sıra, ilişkilerin

derinlemesine analiz edilmesi ve eserin bütünlüğü sağlanması da dikkate değerdir. Sonuç olarak, Emre Özsoy'un çalışması, Rusya Türkleri üzerine yapılan araştırmalarda önemli bir boşluğu doldurmuş ve alana önemli bir katkı sunmuştur.